

13. Лауниц, К. Дрібна та кустарно-ремісницька промисловість Харківської округи / К. Лауниц // Статистичний бюлетень: Матеріали народного господарства Харківської округи. – 1926. – Книга 1. – С. 71-73.
14. Нарис передвоєнного та сучасного стану кустарно-ремісничої промисловості України – Х., 1929. – Вип. 16.
15. Низова, Л. Інтеграція дрібного виробника-власника в радянську соціально-економічну систему / Л. Низова. – К., 2006.
16. Олійник, М. Діяльність приватних виробництв України та створення і удосконалення системи соціального захисту працюючих на них в 1921–1929 рр. / М. Олійник. – Х., 1998.
17. Пиріг, О. А. Ринкові відносини періоду непу в Україні: історичний аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 „Історія України” / О. А. Пиріг. – НАН України. – К., 2002.
18. Рыбников, А. Мелкая промышленность и ее роль в восстановлении русского народного хозяйства / А. Рыбников. – М., 1922.
19. Струмилин, С. Г. О судьбах частого капитала в СССР / С. Струмилин // Плановое хозяйство. – 1926. – № 9. – С. 9-32.
20. Сушко, О. Кустарні промисли в Україні періоду непу / О. Сушко // Пам'ять століть. – 2002. – №4. – С. 117-125.
21. Сушко, О. О. Становлення та функціонування приватного підприємництва в Україні в період НЕПу (1921–1928 рр): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 „Історія України” / О. О. Сушко. – Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2004.

УДК 94 (477. 54) “1927/1929”: 334.722–047. 86

Ліквідація приватнопромислового виробництва у Харкові у 1927–1929 рр.

Онацький Максим

Онацький Максим. *Ліквідація приватнопромислового виробництва у Харкові у 1927–1929 рр.* В статті висвітлено процес ліквідації приватної промисловості у Харкові в умовах зламу непу. Проаналізовано напрямки згорання приватнопромислового виробництва. Досліджено методи витіснення приватника з промислових галузей міста. Розглянуто шляхи зникнення приватного капіталу. Висвітлено причини появи у Харкові наприкінці 1920-х рр. акціонерних товариств.

Ключові слова: приватнопромислове виробництво, згорання, ліквідація, акціонерні товариства.

Онацкий Максим. *Ликвидация частнопромышленного производства в Харькове в 1927-1929 гг.* В статье освещен процесс ликвидации частной промышленности в Харькове в условиях свертывания непа. Проанализированы направления свертывания частнопромышленного производства. Исследованы методы вытеснения частника из промышленных отраслей города. Рассмотрены пути исчезновения частного капитала. Освещены причины появления в Харькове в конце 1920-х гг акционерных обществ.

Ключевые слова: частнопромышленное производство, свертывание, ликвидация, акционерные общества.

Onatsky Maxim. *The elimination of the private rental industry of Kharkov in 1927-1929.* The process of liquidation of private industry in Kharkov in clotting of the NEP period is considered in the article. The areas of coagulation of private industry production are analyzed. The methods for replacement of the private owners of industrial sectors of the city are considered. The ways of the dissipation of private capital and the causes of the appearance of joint-stock companies in Kharkov at the end of the 1920 th. are highlighted.

Keywords: private industry production, coagulation, liquidation, joint-stock companies.

В останні роки посилюється інтерес до регіональних аспектів здійснення непу в Україні. Чимало питань, пов'язаних із розвитком підприємництва в різних регіонах України, все ще залишаються не вивченими. Зокрема, це стосується проблеми ліквідації приватнопідприємницького сектору у Харкові в умовах руйнації непу. Не дивлячись на те, що окремі аспекти зазначеної теми знайшли певне відображення в роботах таких науковців як Ю. Волосник [1], О. Сушко [25], Л. Шкодін [32] та інші, цілісного та системного дослідження створено так і не було. Отже є актуальним вивчення процесу ліквідації приватного промислового підприємництва у Харкові в умовах зламу непу, оскільки без цього загальна картина непу не буде повною.

Хронологічні межі дослідження: кінець 1927 – початок 1929 р., тобто з моменту переходу до надзвичайних методів управління до фактичного зникнення приватного підприємництва у промисловості.

Джерельну базу роботи становлять нормативно-правові документи, матеріали статистики, періодичні видання, архівні матеріали.

В процесі дослідження було використано історико-генетичний, історико-порівняльний та історико-системний методи.

В умовах курсу на індустріалізацію країни керівництво ВКП(б), почало розглядати діяльність приватних підприємців на ринку сировини (абсолютна більшість приватних підприємців працювала на сільськогосподарській сировині) як небажаних конкурентів державної промисловості, від яких треба позбутися.

Перехід до надзвичайних методів управління ознаменував собою остаточний поворот у бік витіснення приватника з усіх галузей виробництва. В першу чергу державою вживаються заходи, спрямовані на зміщення своїх позицій з галузей, що були пов'язані з обробкою сільськогосподарської продукції [15, с. 469]. Так, наприклад, з метою витіснення приватника зі шкіряного ринку голова Вищої Ради Народного Господарства (ВРНГ) УСРР Мишков у грудні 1927 р. заборонив відкриття нових шкіряних підприємств. Ті ж підприємства, які знаходилися в оренді у приватних осіб, мали бути негайно вилучені державними органами [2, арк. 4-5].

Також передбачалось жорстко проводити в життя постанову Української Економічної Ради (УЕН) від 2 листопада 1926 р. про закриття приватних шкіряних підприємств, що не відповідали санітарно-технічним правилам виробництва. Крім цього, всі окрвиконкоми мали забезпечити повне консервування шкіряної сировини, не допускати здачу в оренду боєн, посилюючи боротьбу з таємним забором худоби та безпатентною купівлею сировини приватними перекупниками. Вказані заходи мали здійснюватися із максимальним застосуванням адміністративних стягнень та притягненням порушників до карної відповідальності [2, арк. 4-5].

Дедалі сильнішим ставав також контроль держави за відкриттям приватних промислових закладів, а процес їхньої реєстрації все більше ускладнювався. Зокрема, у липні 1928 р. вийшла постанова уряду УСРР «Про порядок відкриття приватних промислових підприємств». Відтепер дрібні підприємства могли відкриватися явочним порядком, а ті з них, на яких використовувалась наймана робоча сила, підлягали реєстрації у місцевих органах ВРНГ УСРР. Середні промислові заклади (з числом працюючих від 21 до 100 осіб) відкривалися лише з дозволу окрвиконкому (зі згоди ВРНГ УСРР). Великі приватні виробничі установи могли засновуватися лише зі спеціального дозволу УЕН та на підставі договорів, що укладались ВРНГ УСРР з підприємцями, які відкривали дані заклади [13, ст. 168]. Місцеві органи влади, видаючи відповідні дозволи, повинні були керуватися принципами економічної доцільності.

15 травня 1928 р. уряд СРСР скасував приватну оренду державних підприємств [24, ст. 307]. Це сприяло масовому вилученню орендованих підприємств закладів.

Проводячи в життя зазначену постанову уряду, заступник голови Харківського окружного відділу місцевої промисловості у жовтні 1928 р. направив до окрвиконкому записку, в якій вимагав від орендного управління проводити лінію, спрямовану на витіснення приватника з промисловості. При цьому влада Харкова намагалася і надалі використовувати приватну ініціативу для реконструкції потрібних промислових об'єктів. Так, приватнику передавалися в оренду підприємства, що потребували відновлення. Після відбудови такі промислові установи негайно відбирались і повертались державним органам. Таким чином, у приватних орендарів у 1928 р. було вилучено 5

підприємств [5, арк. 6]. Згодом ще 7 діючих закладів було передано кооперації. Загалом же, як свідчать матеріали Харківського окружного комітету КП(б)У «місцева промисловість за 2 роки (1927-1928 рр.) значно збільшила кількість своїх підприємств» (переважно за рахунок орендованих приватником закладів) [31, арк. 7].

Згортаючи приватнопромислове виробництво, влада усувала приватників в першу чергу з найбільш рентабельних галузей, які мали значення для індустріалізації, що відповідало загальному курсу, який проводила владна партія наприкінці 1920-х рр. [15, с. 469]. Так, за 1927-28 р. з приватної оренди було вилучено та передано до тресту місцевої промисловості «Хартремас» цілу низку металообробних підприємств. Зокрема, у другій половині 1927-28 р. було закрито 2 найбільших приватних промислових заклади: чавунно-ливарний та механічний завод «Трубоз'єднання» (що знаходився в оренді у К. Попова), а також ліжковий завод «Універсаль» (який належав Н. Когану). Перший увійшов до складу тресту «Хартремас», а другий було передано артілю інвалідів [26, с. 14].

Були вжиті адміністративні заходи і щодо витіснення приватних підприємців з інших галузей, зокрема – з поліграфічної промисловості міста. Пояснювалось це тим, що «декілька приватних майстерень штемпелів та печаток здійснювали нездорову конкуренцію стосовно державного тресту «Харків-Друк» (єдиної державної фабрики Харкова, яка мала можливість обслуговувати усі потреби установ)». Після цього адміністративний відділ припинив видачу дозволів на проведення склографічних робіт. Згодом «Харків-Друк» взагалі звернувся з листом до Харківського окрвиконкому із клопотанням про припинення видачі дозволів на відкриття приватних граверно-штемпельних майстерень та закриття діючих майстерень (шляхом переривання терміну оренди) [3, арк. 51, 65]. Влітку 1928 р. Харківський окрвиконком прийняв рішення про закриття всіх приватних і кустарних типографій [4, арк. 2].

Як один із засобів витіснення приватного орендаря з промисловості передбачалося перманентне підвищення орендної плати (для тих приватників, які ще залишилися), а представники орендного управління мали відвідувати орендовані приватником промислові заклади не менше, ніж раз на місяць [5, арк. 6-6 зв]. Орендна плата для 13 орендованих приватником підприємств зростає протягом року (до вересня 1928 р.) на 50 відсотків [6, арк. 13].

Проведення вищевказаних заходів призвело до суттєвого падіння обсягів приватної промисловості із 112,1 млн. руб. у 1926/27 р. до 78,64 млн. руб. у 1927/28 р. (тобто на 29,6%) [21, с. 88].

Для більш ефективного контролю за діяльністю приватного капіталу державні органи заохочували створення приватних акціонерних товариств, оскільки у такий спосіб окремі розпоршені підприємці об'єднували свої капітали. З іншого боку, підприємці також проявляли ініціативу у створенні акціонерних компаній, сподіваючись на кредитно-податкові та

інші пільги з боку держави. Це сприяло появі у Харкові низки приватних акціонерних товариств. Так, з середини 1920-х рр. діяло акціонерне товариство «Мосхімлак» (з номінальним уставним капіталом у 100 тис. крб.), яке займалось виробництвом фарби та лаків. Серед фундаторів цього товариства (всього їх було 6) можна зустріти дореволюційних підприємців П. В. Телятнікова та С. М. Хазановського. У 1926 р. виникло акціонерне товариство «Мебля», сферою діяльності якого було виготовлення предметів конторського, канцелярського та домашнього обладнання. З початку 1927 р. у місті функціонувало акціонерне товариство «Фарба», яке виробляло мило, оліфу, мазь, фарби та лаки. Влітку 1927 р. було засновано акціонерне товариство «Текстиль» (з капіталом у 100 тис. крб.). Товариство спеціалізувалося на виробництві ниток, а також панчішно-трикотажних та ткацьких фарбувальних виробів. Восени того ж року розпочало свою діяльність акціонерне товариство «Музика», що займалось виробництвом музичних інструментів. Наприкінці 1928 р. було затверджено статут акціонерного товариства «Мебель», метою якого було виробництво меблів та предметів канцелярського та домашнього обладнання [5, арк. 11-11 зв; 2, с. 639-642].

Зазвичай такі акціонерні компанії не лише займались виробництвом, але й провадили широку комерційну діяльність із реалізації товару. Зокрема, у якості мети своєї діяльності таких товариств, їхні фундатори зазначали не тільки виробництво, але й торгівлю [2, с. 639-642].

Нерідко в таких товариствах переважали члени одного клану. Так, зокрема, до правління акціонерного товариства «Мебля» входило два брати Крон, а серед членів правління товариства «Музика» було аж три представники родини Полякіних [2, с. 642].

В процесі наступу держави на приватний капітал в руках приватника дедалі частіше лишалися здебільшого дрібні підприємства [12, арк. 39]. Так, наприклад, за даними харківського окривдділу профспілки робітників поліграфічної промисловості, більшість приватних поліграфічних установ у Харкові у 1927 р. складала переважно майстерні, що займались переплетенням та 6 дрібних типографій [11, с. 113]. Такі підприємства зазвичай були малопотужними та досить нестійкими: вони виникали, ліквідовувалися, знову відновлювалися. Частина підприємств мала суто сезонний характер [12, арк. 39].

На більшості підприємств Харкова станом на другу половину 1927-початок 1928 р. працювало від 3 до 10 осіб. Декілька підприємств охоплювали 10–40 працюючих [19, с. 30]. На початку 1927 р. у Харкові вже не існувало жодного підприємства з числом працюючих, більш, ніж 80 чоловік [20, с. 3]. Найбільшим приватним підприємством міста була фабрика «Текстиль», де працювало 79 чоловік. Всього, за даними Харківської окружної ради профспілок, на приватних підприємствах працювало 4706 чол., що складало 2,5% від загальної кількості усіх працюючих у місті [19, с. 30].

Навіть акціонерні компанії попри свою гучну назву, яка підносила ці товариства на щабель вищої організаційно-правової господарської форми підприємницької діяльності, були насправді доволі дрібними і мали у своєму складі лише кілька виробничих установ. Так, акціонерне товариство «Мебля» об'єднувало дві столярні майстерні. Товариство «Мосхімлак» мало у своєму складі майстерню з виготовлення фарби, а до 1928 р. володіло ще й лакофарбувальним заводом. Товариство «Музика» включало в себе лише майстерню з виробництва музичних інструментів. До складу товариства «Мебель» входило два магазини, дві майстерні та склад [5, арк. 11-11 зв; 29, арк. 37].

Наступ на приватний капітал по всіх напрямках його діяльності дедалі частіше змушував приватників закривати свої заклади. Наприклад, взимку 1928 р. ювелірні майстри Харкова демонстративно закривали свої заклади, вимагаючи від місцевої влади зниження ставок квартирної плати та висувуючи вимогу забезпечувати їх товарами [9, арк. 84].

Частина підприємців почала змінювати форму підприємницької діяльності, вдаючись до створення фіктивних кооперативів та артілей або роздавати матеріал (зазвичай сировину) для роботи вдома (квартирництво) [18, с. 180].

Ще в жовтні 1926 р. в резолюції президії Харківської міської ради зазначалося, що у зв'язку з такими «вадами в розвитку кустарно-промислової кооперації, як зростання числа «диких» кооперативів» (тобто таких, що не увійшли до спеціальних кооперативних організацій), а також враховуючи цілу низку безгосподарських явищ та зловживань в артілях було запропоновано посилити заходи щодо боротьби зі лжекооперацією та зловживаннями, зокрема, з перепродажем приватнику сировини, що одержувалась у порядку планового постачання для виробництва [22, с. 45]. В подальшому боротьба зі лжекооперацією продовжувала посилюватися.

Особлива увага приділялася боротьбі із лжекооперативами у шкіряній, швейній та текстильній промисловості. Зокрема, керівництво ВРНГ УСРР у грудні 1927 р. закликала не допускати поширення кустарного і кооперативного виробництва, а також посилити боротьбу з уже існуючими артілями лжекооперативного типу, в які почали об'єднуватися приватні шкіряні підприємства [2, арк. 4].

У березні 1928 р. Народний комісаріат праці СРСР видав циркуляр, в якому відзначив необхідність рішучої боротьби з «прихованими формами експлуатації кустарів (домашня експлуатація, кабальний кредит тощо) приватними підприємцями, які іноді приховували свою діяльність фіктивними артілями», що набули значного розвитку. Рекомендувалось відстежувати всі випадки прихованого використання найманої праці під виглядом фіктивних артілей, що передбачалося робити шляхом перевірки наявних письмових договорів між учнями і власниками, які їх винаймали [14, с. 211].

З метою обмеження діяльності приватних кустарів, а також задля більш ефективної боротьби зі лжеартілями, наркомат фінансів України рекомендував окрфінвідділу позбавляти пільг тих кустарів, діяльність яких була пов'язана не з виробництвом, а з торгівлею [28, арк. 112]. Починаючи з жовтня 1928 р. ВУЦВК та РНК УССР було встановлено кримінальну відповідальність за створення псевдокооперативів [23, с. 397].

Маємо констатувати, що нерідко до лжекооперації вдавалися підприємці з досить високими статками (і це зрозуміло, адже їм було що приховувати і що втрачати). Зокрема, підприємець Гутман, власник майстерень з виробництва незгораємих сейфів, з обігом у 90 тис. крб., під виглядом співвласників фактично утримував двох найманих робітників. Окрім цього, кожного вечора він додатково винаймав робітників, які працювали на Харківському паровозобудівному заводі [16]. Брати Кац, власники підприємства з обігом понад 800 тис. крб., пішли з легального ринку в підпілля, формально працюючи під виглядом кустарів, що виробляли халву [17, с. 21].

Загалом, в умовах зламу непу, чимала кількість приватних товаровиробників, які ще продовжували функціонувати на ринку, здебільшого працювали під формальною вивіскою артільей. Так за даними робітничо-селянської інспекції УСРР у 1928 р. у Харківському округу за лжекооперацію було ліквідовано 32% існуючих артільей [27, арк. 13]. У Харкові відповідний показник був ще вищим. Наприклад, з-поміж обстежених 52 артільей, які не входили до складу Промислової кооперації, 50% мали явно лжекооперативний характер. Не кращою була ситуація і в інших «диких артільях» міста (загалом їх нараховувалось близько 100). Як зазначала Харківська окружна кооперативна рада, на чолі переважної більшості таких артільей знаходяться керівники, для яких кооперативність є зовсім не властивим явищем [30, арк. 255-256].

Боротьба зі лжекооперацією продовжувалася і надалі. Так, за перше півріччя 1929/30 р. у Харкові було виявлено 5 лжеартільей та товариств та 36 лжекооперативів [8, арк. 90]. З-поміж них фігурують такі лжекооперативні підприємства як: «Гарантія», «Кустар-Будівельник», «Мебельщик», «Металоткач», «Проволочник», «Тара», «Рекорд» [7, арк. 18].

Водночас із посиленням боротьби зі лжекооперацією держава намагалася поставити під контроль діяльність найдрібніших товаровиробників шляхом їх кооперування. На протязі 1927-1928 рр., чисельність харківських кустарів, які були об'єднані у промкооперацію, збільшилась вдвічі і сягала 6572 чол. В подальшому планувалось збільшити кількість кооперативних дрібних товаровиробників ще на 36% [17, с. 21].

У майбутньому Харківська міськрада пропонувала «піднесення кустарної промисловості на вищий щабель» шляхом об'єднання кустарів у виробничі товариства з тим, щоб перетворити кустарні майстерні у «нормальні промислові підприємства» [17, с. 21].

Формально такий підхід пояснювався тим, що робота розпорощених кустарних підприємств відбувалась у складних умовах – через труднощі, пов'язані із постачанням, збутом, фінансуванням тощо. На нашу думку, в основі такого «підкування» про долю кустарів лежала зовсім інша причина, а саме – бажання влади остаточно підпорядкувати собі дрібного товаровиробника (який нерідко виступав одночасно й реалізатором своєї продукції на приватному ринку), оскільки останній являвся власником (хоча і дрібним), а, отже, виходячи із класової ідеології, не міг бути цілком лояльним владі соціальним прошарком суспільства. Підпорядкувати кустарів можна було шляхом їх кооперування (нерідко примусового).

Одним з першочергових завдань влади тут стало усунення приватного посередника, який був з одного боку основним постачальником сировини кустарям, з іншого – являвся головним скупником готової продукції. Втім, здійснити це наприкінці 1920-х рр. державі так і не вдалося. Як свідчать матеріали засідань президії харківської окружної кооперативної спілки, роль приватного посередника у 1927-1928 рр. залишалась все ще доволі відчутною. Причому, як у питаннях постачання, де приватник досить вдало використовував недостатність планового забезпечення кустарів сировиною, так і в операціях зі збуту, виступаючи у якості головного скупника, а також у сфері кредитування дрібного товаровиробника, вкладаючи у його заклади власні ресурси [30, арк. 253-254].

В умовах, коли радянсько-партійним керівництвом був взятий курс на індустріальну модернізацію країни (або, говорячи тодішнім «ново язом», курс на «побудову соціалізму в одній окремо взятій країні») розпочався наступ на приватний капітал, що невдовзі перетворився на політику ліквідації приватнопідприємницького сектору економіки. ... за таких умов місцеві органи влади розпочали дії, спрямовані спочатку на скорочення, а потім на ліквідацію приватної сфери виробництва. Приватні промисловці розглядалися владою вже як небажані конкуренти на ринку сільськогосподарської сировини, дезорганізатори того чи іншого сегменту сировинного ринку. Відтак, почалося вилучення у різний спосіб функціонуючих завдяки підприємцям-орендарям державних виробничих установ, заборонялась боротьба зі лжекооперацією, активізувався процес кооперування дрібних товаровиробників.

Література

1. Волосник, Ю. П. Зародження нової буржуазії та розвиток приватнопідприємницької діяльності в Україні в 1920-ті – на початку 1930-х рр. Дис. ... докт. іст. наук: 07.00.01 / ХНУ ім. В. Н. Каразіна // Ю. П. Волосник. – Харків, 2004.
2. Державний архів Харківської області (далі – ДАХО). Ф. Р. – 408. Оп. 3. Спр. 1730.
3. ДАХО. Ф. Р. – 845. Оп. 3. Спр. 151.
4. ДАХО. Ф. Р. – 845. Оп. 3. Спр. 1452.
5. ДАХО. Ф. Р. – 845. Оп. 3. Спр. 1666.

6. ДАХО. Ф. Р. – 845. Оп. 3. Спр. 2024.
7. ДАХО. Ф. Р. – 845. Оп. 3. Спр. 3314.
8. ДАХО. Ф. Р. – 1179. Оп. 18. Спр. 16.
9. ДАХО. Ф. Р. – 1179. Оп. 19. Спр. 53.
10. ДАХО. Ф. Р. – 1392. Оп. 1. Спр. 2.
11. ДАХО. Ф. Р. – 1392. Оп. 1. Спр. 3.
12. ДАХО. Ф. Р. – 1392. Оп. 2. Спр. 109.
13. Зібрання узаконень та розпоряджень Робітничо-Селянського уряду України (ЗУ УСРР). – 1928. – № 18.
14. Известия Народного комиссариата труда СССР. – 1928. – № 14.
15. Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК: В 2 т. – Т. 1. 1918–1941. – К., 1976.
16. Комсомолець України. – 1928. – 29 лютого.
17. Матеріали до звіту Харківської міськради XI скликання за 1926–27 і 1927–28 рр. – Харків, б.р.
18. Матюгин А. Рабочий класс СССР в годы восстановления народного хозяйства (1921–1925) / А. Матюгин. – М., 1962.
19. Отчет Харьковского Совета профсоюзов к XIII-му Окружному съезду профсоюзов. Май 1927 г. – октябрь 1928 г. – Харьков, 1928.
20. Рабкор «Пролетария»: Приложение к газете «Всеукраинский Пролетарий». – 1927. – № 3.
21. Работа Харьковского окрисполкома за 1927–29 гг.: Материалы к Отчетному докладу 12 окрсьезду Советов. – Харьков, б.г.
22. Резолюція президії Харківської міської Ради про стан кустарно-промислової кооперації. 26 жовтня 1926 р. // Борьба трудящих Харьковщины за постройку фундамента социалистической экономики. 1926–1932. Зб. док. і мат. – Харків, 1959.
23. Сборник постановлений о промышленной кооперации и кустарной промышленности. – М, 1930.
24. Собрание законов и распоряжений Рабоче-Крестьянского правительства СССР (СЗ СССР). – 1928. – № 34.
25. Сушко О. О. Становлення та функціонування приватного підприємництва в Україні періоду непу (1921–1928 рр.): історико-теоретичний аспект. Дис. ... докт. іст. наук: 07.00.01 – КНУ ім. Т. Г. Шевченка / О. О. Сушко. – К., 2004.
26. Харківщина в цифрах і фактах. Матеріали до звітної кампанії Рад. – Харків, 1928/29.
27. Центральний Державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). Ф. 8. Оп. 5. Спр. 665.
28. ЦДАВО України. Ф. 30. Оп. 2. Спр. 3556.
29. ЦДАВО України. Ф. 423. Оп. 5. Спр. 599.
30. ЦДАВО України. Ф. 4049. Оп. 1. Спр. 4.
31. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України) Ф. 1. Оп. 2. Спр. 2645.
32. Шкодін Л. Г. Приватне підприємство в господарстві України (1921-1930) / Л. Г. Шкодін // Вісник Харківського університету. – 1998. – № 401: Історія України. – Вип. 2.

УДК 94(477.54)«1937/2012»:640.412

Гостиница «Интернационал»-«Харьков» – крупнейший отель Советской Украины (к 75-летию)

Проценко Михайл

Проценко Михайло. *Готель «Интернационал»-«Харків» – найбільший готель Радянської України (до 75-річчя).* Стаття присвячена історії найбільшого готелю Радянської України – готелю «Интернационал»-«Харків», який нещодавно відзначив своє 75-річчя. У короткий, але надзвичайно ємний подіяма, столичний період історії міста були задумані і в значній мірі здійснені грандіозні будівництва, які повинні були символізувати пафос нової епохи, його незаперечні переваги над старим світом. Серед таких будівель чільне місце займає і готель «Интернационал».

Ключові слова: готельне господарство, готель, «Интернационал» - «Харків».

Проценко Михайл. *Гостиница «Интернационал»-«Харьков» – крупнейший отель Советской Украины (к 75-летию).* Статья посвящена истории крупнейшего отеля Советской Украины – гостинице «Интернационал»-«Харьков», которая недавно отметила свое 75-летие. В короткий, но необычайно емкий событиями, столичный период истории города были задуманы и в значительной мере осуществлены грандиозные строительства, которые должны были символизировать пафос новой эпохи, его неоспоримые преимущества над старым миром. Среди таких построек видное место занимает и гостиница «Интернационал».

Ключевые слова: гостиничное хозяйство, отель, «Интернационал»-«Харьков».

Protsenko Michail. *The hotel «International»-«Kharkiv» is the largest hotel of the Soviet Ukraine (constructed to the 75th anniversary).* The article is devoted to the history of the major hotel in the former USSR – hotel «International»-«Kharkiv» which has recently celebrated its 75th anniversary. It was the period of enormous constructions symbolizing the main idea of the epoche, its undisputable advantages over the old world. During such colossal constructions the hotel «International»-«Kharkiv» was designed.

Keywords: hotel industry, hotel, «International»-«Kharkiv».